

До спеціалізованої вченої ради Д 26.007.018
Національної академії внутрішніх справ
03055, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук
Рогатюка Ігоря Володимировича на дисертаційне дослідження
Шульги Олександра Олександровича «Судово-мистецтвознавча
експертиза у кримінальному судочинстві України», поданої на здобуття
ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081
«Право»**

Актуальність теми дисертації. Повне та об'єктивне розслідування злочину й справедливе вирішення кримінальної справи потребує використання спеціальних знань, які застосовуються в межах судової мистецтвознавчої експертизи для вирішення конкретних питань, пов'язаних з встановленням справжності твору, належності певному автору, з виявленням мистецьких підробок тощо. Мистецькі вироби, завдяки високому, сталому й навіть зростаючому попиту на них як у нашій країні, так і за її межами, доволі часто стають об'єктами неправомірних посягань, а отже, й об'єктами кримінальних проваджень у випадках втрати, викрадення, контрабанди, знищення, пошкодження пам'яток мистецтва та архітектури, творів живопису; шахрайства з предметами, що мають культурну цінність тощо. В усіх випадках досудового розслідування таких злочинів є потреба у призначенні судово-мистецтвознавчої

експертизи, необхідність якої визначається особливою важливістю встановлення ознак предмету злочину для кваліфікації їх за відповідними статтями КК України.

Окремі проблемні питання судово-мистецтвознавчої експертизи досліджували С. Є. Богатирьов, Л. К. Бондаренко, Г. В. Голинець, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, Г. Л. Грановський, Г. І. Грамович, І. В. Золотнікова, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. Є. Корноухов, О. С. Кофанова, М. М. Красілін, В. М. Первушин, О. В. Піскунова, Е. Р. Россінська, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, Н. А. Селіванова, Ш. М. Хазієв, С. П. Щерба, К. Н. Шакіров та інші, проте лише окремі елементи наукової новизни цих досліджень залишились актуальними на сьогодні, на що цілком слушно звертають увагу дисертант та його науковий керівник, здійснивши системний аналіз монографічної, періодичної літератури, дисертаційних фондів, нормативно-правових актів й визначивши основні напрями наявних і перспективних наукових досліджень питань судово-мистецтвознавчих експертиз у кримінальному судочинстві.

Дисертаційна робота О.О. Шульги є першим комплексним дослідженням інституту судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України, що зумовлено потребами криміналістики, кримінального процесу та практики досудового розслідування.

Дослідження ґрунтується на положеннях Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015), Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р), Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 р.). Дисертаційна робота відповідає переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затверджених постановою Кабінету Міністрів України 07 вересня 2011 р.

№ 942, Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років, Дослідження проведено згідно з науково-дослідною темою Академії адвокатури «Наукове супроводження реформування системи кримінальної юстиції в Україні» (реєстраційний номер 0113U008190). Тему дисертації затверджено Вченою радою Академії адвокатури (протокол № 8 від 2017 року).

Оцінка змісту дисертації. Науково обґрунтованою є архітектоніка дисертаційної роботи, яка дозволила автору, в основному, повно та всебічно розкрити предмет дослідження. Структура дисертації логічно витікає з поставлених завдань, об'єкта та предмета дослідження й охоплює як теоретичний, так і практичний аспект досліджуваної проблематики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Структура роботи забезпечує логічну послідовність викладення матеріалу та засвідчує системний характер наукового дослідження. Об'єкт і предмет дослідження визначені вірно. Об'єкт дослідження визначений як діяльність органів досудового розслідування, суду й судово-експертна діяльність в галузі судово-мистецтвознавчої експертизи та пов'язані з ними суспільно-правові відносини, які виникають у зв'язку із призначенням й проведенням судово-мистецтвознавчих експертиз у кримінальному провадженні. Предметом дослідження є судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України. Вказані об'єкт і предмет дослідження окреслюють проблемні питання судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України.

Використані автором методи дослідження дали можливість сформулювати положення, висновки і рекомендації, що характеризуються новизною. Прикладний характер дослідження дозволив сформулювати пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності розслідування кримінальних проваджень, де предметом посягання є культурні та історичні

цінності.

Методологічну основу дисертації становлять положення теорії пізнання, загальної теорії кримінального процесу, криміналістики й судової експертизи. У процесі дослідження була використана система методів наукового пізнання, в основу яких покладено загальний діалектичний метод наукового пізнання реально існуючих явищ, а також їх зв'язків з практичною діяльністю органів досудового розслідування, суду та судових експертів. В дослідженні використані також спеціальні методи, основними з яких є: *формально-логічний метод* – для зіставлення й аналізу процесуальних норм кримінального процесуального законодавства України, якими врегульовано питання підготовки й проведення судово-мистецтвознавчої експертизи (підрозділ 1.1, розділ 3); *історико-правовий і логічний* – використовувалися з метою аналізу становлення наукових понять «мистецтвознавство», «атрибуція», «експертиза», «судово-мистецтвознавча експертиза» (підрозділи 1.1, 1.3, 3.1); *нормативно-правовий метод* надав змогу простежити законодавче регулювання суспільних відносин, пов'язаних з організацією і проведенням судово-мистецтвознавчої експертизи під час здійснення досудового розслідування (підрозділ 1.1, розділ 3); *порівняльно-правовий* – для порівняння правових норм кримінального процесуального законодавства України, а також відомчих і міжвідомчих нормативних документів (підрозділ 3.1); *догматичний* – при тлумаченні окремих правових і криміналістичних категорій (підрозділи 1.2, 2.2, 3.1, 3.3); *порівняльний і системно-структурний* – дозволили розкрити сутність «судово-мистецтвознавчої експертизи» як криміналістичного засобу збирання доказів, її роль і місце у забезпеченні доказування (підрозділ 2.2); *системно-структурний* – для дослідження й формування висновків щодо класифікації судово-мистецтвознавчої експертизи за предметними й процесуальними ознаками (розділ 2.4); *соціологічний метод (інтерв'ювання й опитування)* під час вивчення й узагальнення практики за результатами опитування слідчих Національної поліції України з метою збирання емпіричного матеріалу,

вивчення і узагальнення практики експертної діяльності (розділи 1-3). *Статистичний метод* було використано під час узагальнення результатів, отриманих у ході соціологічних досліджень. Зазначені методи застосовувалися комплексно і у взаємозв'язку, що сприяло забезпеченню повноти та всебічності проведеного дослідження (розділи 1-3).

Нормативно-правову та інформаційну основу дисертаційного дослідження склали: Конституція України, окремі Закони України, якими регулюються питання здійснення судово-експертної діяльності, відомчі нормативно-правові акти. Теоретичну базу дисертації становлять загальнотеоретичні процесуальні та криміналістичні дослідження, теоретичні праці науковців з криміналістики, кримінального процесу, експертології.

Емпіричним підґрунтям дисертаційного дослідження стали офіційні статистичні дані про результати діяльності Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України за період 2014-2019 рр.; зведені дані анкетування 256 слідчих Національної поліції України.

Використано також особистий досвід роботи в Київському обласному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі Міністерства внутрішніх справ України в частині проведення судово-мистецтвознавчих експертиз.

Наукова новизна одержаних результатів полягає як у постановці проблеми, так і способів її вирішення. До основних елементів наукової новизни віднесено наступні: а) обґрунтовано необхідність дослідження історичного процесу виникнення і становлення судово-мистецтвознавчої експертизи в системі засобів кримінального процесуального доказування; б) доведено, що сутністю судової-мистецтвознавчої експертизи є проведення дослідження, відповідно до принципів об'єктивності, всебічності й повноти, а також із використанням сучасних досягнень науки й техніки; в) обґрунтовано, що діагностичні судові мистецтвознавчі експертизи є більш складним видом судової мистецтвознавчої експертизи; г) визначенні головні завдання

мистецтвознавчої експертизи, а саме: проведення атрибуції твору; визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору; встановлення автентичності об'єкта; визначення якісних змін, що відбувалися з об'єктом у процесі його використання: встановлення факту реставраційних втручань, довільних вилучень (втрат), доповнень, інших переробок, яких зазнав об'єкт; визначення вартості твору; визначення факту відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі; д) встановлено, що до об'єктів мистецтвознавчої експертизи належать предмети антикваріату та твори мистецтва, а саме: монументального та станкового живопису, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, пам'ятки архітектури, скульптури, дрібної пластики, музичні інструменти, нотна література; друкована продукція, аудіо- та відеозаписи, фотографія; е) визначено, що до основних завдань даного виду експертизи необхідно віднести: проведення атрибуції твору (встановлення автора твору, періоду створення роботи, приналежність до певної школи тощо); визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору; визначення оціночної або страхової вартості твору; визначення відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі; є) предметом мистецтвознавчої експертизи є фактичні дані, які мають значення для кримінального провадження або цивільної справи і пов'язані з встановленням культурної, історико-культурної цінності та матеріальної вартості мистецького твору, відповідності його змісту та ідейного спрямування встановленим нормам суспільної моралі; ж) ідентифікаційні мистецтвознавчі дослідження спрямовані на встановлення автора твору, його ідентифікації; діагностичні питання дають відповідь про культурну, художню та історичну цінність твору, його вік та матеріальну вартість, а також встановлюють місце та час створення представленого на дослідження об'єкта, а також матеріали, засоби, методи й прийоми, які були використані при його створенні; класифікаційні пов'язані з віднесенням твору чи виробу до конкретного класу.

Практична значимість результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані: *у науково-дослідній діяльності* – сформульовані та викладені у дисертації положення, узагальнення, висновки і рекомендації мають як загальнотеоретичне, так і прикладне значення для науки криміналістики, кримінального процесу, теорії судової експертизи, а також подальших наукових досліджень і розроблення теоретичних засад використання слідчим, прокурором, судом судово-мистецтвознавчих експертиз; *у практичній діяльності* – для удосконалення роботи органів досудового розслідування з призначення судово-мистецтвознавчих експертиз та використання висновків експертів-мистецтвознавців як джерел доказів й підвищення результативності проведення судовими експертами судово-мистецтвознавчих експертиз шляхом правильного визначення відповідних методів та методик дослідження, правильної організації їх проведення; *у навчальному процесі* – для підготовки відповідних розділів підручників та навчальних посібників з криміналістики, теорії судової експертизи, розроблення навчально-методичних матеріалів, проведення семінарських і практичних занять з відповідних тем.

Перший розділ «Теоретичні основи судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України» складається з трьох підрозділів в яких розглядається стан наукових досліджень, генезис розвитку та методологічні основи дослідження судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України.

В межах розділу визначені історичні віхи розвитку мистецтвознавства сприяли виникненню в Україні судової мистецтвознавчої експертизи як самостійного напрямку судових експертних досліджень. У дисертаційній роботі автор зазначає, що судово-мистецтвознавча експертиза як клас у системі судових експертиз новий, який тільки почав формуватися, він ділиться на два основних роди: судово-мистецтвознавча експертиза та судово-психолого-мистецтвознавча експертиза. Визначено, що предметом судово-

мистецтвознавчої експертизи є сукупність фактичних даних (обставин провадження), відомостей про об'єкт, який представлений на мистецтвознавчу експертизу, включаючи обставини створення даного об'єкта (час, місце, використувані матеріали, умови створення), а також його художню, історичну, культурну, наукову цінність, матеріальну вартість, а також його зміст та смислове навантаження тощо.

Встановлено, що об'єктами судово-мистецтвознавчої експертизи є предмети матеріального світу, що являють собою носії інформації про факти, відомості, дані, що мають важливе значення для розслідування і вирішення справи по суті, які виготовлені або перероблені людиною відповідно за певним задумом з метою впливу на особистість глядача через його сприйняття (витвором мистецтва або, принаймні, мають певну художню, культурну, наукову чи історичну цінність (твори образотворчого мистецтва (живопису, скульптури, графіки), декоративно-ужиткового мистецтва (порцеляна, метал, скло, камінь, дерево, тканина), об'єкти нумізматики, фалеристики та боністики (монети, медалі, паперові гроші), кінопродукція, фотоматеріали, книги)). Головними завданнями мистецтвознавчої експертизи є: - проведення атрибуції твору (встановлення автора твору, періоду створення роботи, її належність до певної школи тощо); - визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору; - встановлення автентичності об'єкта; визначення якісних змін, що відбувалися з об'єктом у процесі його використання: встановлення факту реставраційних втручань, довільних вилучень (втрат), доповнень, інших переробок, яких зазнав об'єкт; - визначення вартості твору; - визначення факту відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі.

У другому розділі «Правові основи та організація проведення судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України» в межах двох підрозділів висвітлюються особливості правових основ призначення й проведення судово-мистецтвознавчої експертизи, а також організація

проведення судово-мистецтвознавчих експертиз в державних експертних установах і окремими судовими експертами.

У дисертаційному дослідженні дисертант зазначає, що призначення судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному провадженні складається із низки стадій, які містять такі дії слідчого, прокурора, судді: а) визначення необхідності проведення судово-мистецтвознавчої експертизи; б) вибір моменту її призначення; в) збирання необхідних матеріалів; г) визначення предмету судово-мистецтвознавчої експертизи; г) вибір експертної установи або експерта; д) складання постанови про призначення судово-мистецтвознавчої експертизи.

Автором зазначається, що призначення судово-мистецтвознавчої експертизи є процесуальним рішенням слідчого, а її проведення суворо регламентовано нормами процесуального права, вона є процесуальною дією при доказуванні зі специфічною формою, де експерт-мистецтвознавець, використовуючи свої спеціальні знання, навички й досвід, самостійно в межах своєї компетенції виявляє нові факти, що мають значення для розслідування злочину. Саме цією специфічною формою експертиза відрізняється від інших процесуальних засобів доказування й насамперед – від залучення спеціалістів при виявленні, фіксації та вилученні доказів.

Дисертантом запропоновано, що проведення судово-мистецтвознавчої експертизи судовими експертами, які не є працівниками державних спеціалізованих установ повинні її як клас судової експертизи доповнювати, а не замінювати судових експертів державних спеціалізованих установ. Також пропонується створення спеціальних освітніх програм для підготовки фахівців в галузі судової мистецтвознавчої експертизи, а також створення та збільшення у державних спеціалізованих установах підрозділів, які проводять повинні проводити судово-мистецтвознавчі експертизи.

У третьому розділі «Використання можливостей судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України» який

складається з двох підрозділів і охоплює розгляд питань, які мають безперечне практичне значення. В якості ключових проблем дисертант розглядає види судово-мистецтвознавчих експертиз та їх значення при розслідуванні окремих видів злочинів, а також особливості проведення діагностичних й ідентифікаційних судово-мистецтвознавчих експертиз.

Автором визначено, що судова мистецтвознавча експертиза розподіляється за характером питань, які вона вирішує стосовно певних об'єктів, на такі, де об'єктами досліджень є твори пластичних і прикладних мистецтв або предмети антикваріату та де об'єктом дослідження є інформація (відео, фото, тексти), що стосується суспільної моралі. Кожен із напрямів судових мистецтвознавчих експертиз розподіляється на кілька окремих складових залежно від різновиду (класифікаційних ознак) предмета, що досліджується.

Дисертант зазначає, що більшість судово-мистецтвознавчих експертиз носять комплексний характер, що обумовлено інтегративним характером поставлених перед експертом завдань. У багатьох випадках експерту-мистецтвознавцю доводиться досліджувати матеріали художнього виробу, підпис або клеймо автора, манеру (стиль) письма, ознаки пізнішого впливу (псування, переробки, реставрації). В ході такої комплексної експертизи виокремлюють, як правило два етапи: *техніко-технологічне дослідження* матеріальної структури предмета злочинного посягання, в якому визначається автентичність предмету, тобто визначається, чи є він справжнім або імітацією (копією) та *мистецтво-художнє дослідження* (формально-стилістичний аналіз та історико-мистецтвознавче дослідження), в ході здійснення якого встановлюють місце й час створення предмета, його функціональне призначення, а також виготовлення (школа, стиль, автор/ сюжет).

На підставі проведеного дослідження дисертантом зроблено висновок про те, що діагностичні експертизи слід поділити на прості та складні. *Прості* діагностичні експертизи спрямовані на діагностування властивостей і станів

безпосередньо предметів мистецтва. *Складні* діагностичні судово-мистецтвознавчі експертизи при збереженні мистецтвознавчого характеру дослідження мають криміналістичну спрямованість.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у п'ятнадцяти наукових публікаціях, серед яких сім статей – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у міжнародному науковому виданні, а також у восьми тезах, що опубліковані у збірниках доповідей науково-практичних конференціях.

Структура дисертації логічна і послідовна, робота складається із вступу, анотації, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (415 найменування на 43 сторінках) і чотирьох додатків на 11 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 271 сторінки, із них основний текст – 206 сторінок.

Водночас, не зупиняючись більш детально на загальній позитивній оцінці роботи в цілому, дисертація містить окремі дискусійні питання, які потребують додаткової аргументації чи роз'яснення здобувачем під час прилюдного захисту, зокрема:

1. Наукову та практичну цінність дисертації, на нашу думку, збагатило б використання досвіду зарубіжних країн у сфері організації проведення судово-мистецтвознавчої експертизи під час висвітлення у розділі 1 дисертації методологічних основ дослідження судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України при формуванні пропозиції з приводу їх удосконалення.

2. З метою повного висвітлення особливостей проведення судово-мистецтвознавчої експертизи на кожному з її етапів дисертанту варто б більше уваги приділити питанням взаємодії судового експерта з органом досудового розслідування під час проведення судово-мистецтвознавчої експертизи.

3. На думку опонента, у дисертації слід було приділити уваги питанням збереження об'єктів судово-мистецтвознавчої експертизи (упакуванню, транспортуванню та умовам зберігання) як слідчими так і судовими експертами.

4. Окрім цього, хотілося б побачити у дисертації проблематику надання правової допомоги, перейняття кримінальних проваджень між органами розслідування нашої держави та різних країн світу.

5. Робота була більш повною якби автор висловив свою думку стосовно ролі прокурора-процесуального керівника під час призначення такої експертизи та якісного її проведення. Оскільки на ньому лежить обов'язок, подальшого підтримання публічного обвинувачення та доведення вини правопорушника перед судом, а висновок експерта як правило є основним доказом у таких провадженнях.

Водночас, зазначені офіційним опонентом позиції носять, головним чином, дискусійний характер, відображають власну наукову позицію й можуть слугувати підставою для полеміки під час прилюдного захисту дисертації. При цьому, окреслені офіційним опонентом питання не впливають на високу позитивну оцінку дисертації.

ВИСНОВОК:

Дисертаційне дослідження Шульги Олександра Олександровича «Судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України» яке подане на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» є самостійно підготовленою завершеною науковою працею, в якій отримано нові обґрунтовані, достовірні результати.

Дисертація відповідає вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, а її автор за результатами прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 - «Право».

ВИСНОВОК:

Дисертаційне дослідження «Судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України» є кваліфікаційною науковою працею, виконана здобувачем особисто, розв'язує важливе наукове завдання, є актуальним та таким, що має теоретичну, практичну значущість і відрізняється науковою новизною. Таким чином, дисертація відповідає вимогам п.п. 9, 11-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 (з відповідними змінами), а його автор Шульга Олександр Олександрович заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент:

**старший викладач відділу підготовки прокурорів
з процесуального керівництва та криміналістичного
забезпечення досудового розслідування,
інституту спеціальної підготовки
Національної академії прокуратури України,
доктор юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
заслужений юрист України**

І. В. РогатюкПідпис Рогатюк І. В. засвідчую:Начальник відділу
документального забезпечення

" " 20 року

